

но-правові питання реалізації: Монографія / За заг. ред. О.М. Бандурки. Х., 2002. 8. Миколенко А.И. Административный процесс и административная ответственность в Украине. Учебное пособие. Х., 2004. 9. Бахрах Д.Н., Ренов Э.Н. Производство по делам об административных правонарушениях: (Пособие для слушателей народных университетов). М., 1989. 10. Короткий тлумачний словник української мови: Близько 6750 слів / Під ред. Д.Г. Гринчишина. 2-ге вид., перероб. і допов. К., 1988. 11. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. д-ра филолог. наук проф. Н.Ю. Шведовой. М., 1973. 12. Голосніченко І.П. Прогалини у правовому регулюванні порушення провадження в справі про адміністративне правопорушення // Право України. 2003. № 7. 13. Адміністративна відповідальність в Україні: Навч. посібник / За заг. ред. А.Т. Комзюка. 2-е вид., виправл. і доп. Х., 2001. 14. Джагунов Г.В., Милорадова Н.Е. Сучасні питання застосування штрафу на місці // Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2003. № 22.

Надійшла до редколегії 24.12.04

Т.В. Лактіонова

ЗАСАДИ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НАВМИСНИХ ВБИВСТВ І ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Спрямованість наукових досліджень і практичних заходів на зниження ризику населення і окремих осіб стати жертвами злочинних зазіхань на вбивств і тяжкі тілесні ушкодження логічно заповнює нішу, яку залишає традиційна профілактика злочинів, орієнтована на правопорушника.

Завдяки цьому система профілактичних заходів може бути суттєво доповнена та диференційована за напрямками: послаблення і усунення ситуації завдання шкоди; вплив на особистість і поведінку осіб, що відносяться до віктимних груп, у т.ч. виховання, орієнтоване на корекцію антигромадських якостей; використання психологічних особливостей потерпілих; урахування соціально-рольових особливостей потерпілих; забезпечення нагляду і лікування осіб, віктимних за наявністю психопатологічних відхилень та інші [1, с. 136].

Наукова інтерпретація віктимологічної профілактики злочинів знаходиться у процесі свого становлення. Найбільш розвинута концепція належить Д.В. Ривману, який пропонує напрямки та можливі заходи загальної віктимологічної профілактики і теоретичне обґрунтування індивідуальної віктимологічної профілактики щодо потерпілих з різною віктимною поведінкою [2, с.240–284]. Власне, це стає класикою для подальших робіт з цього приводу.

Що стосується віктимологічної превенції стосовно окремих категорій злочинів, то можна казати лише про поодинокі дослідження (В.І.Полубинський, В.Я.Рибальська, Готліб Р.М., Романова Л.І., С.С.Косенко, О.Мойсюк, В.Веселуха) [3], нерідко у межах більш масштабних тем (так, при зверненні до умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень у сімейно-побутовій сфері Б.М.Головкін вивчає їх кримінологічні проблеми, О.Ю.Юрченко аналізує роль віктимної поведінки) [4].

Видаються книги практичних працівників з тематики забезпечення особистої безпеки, наприклад, «Генерал милиции советует и предупреждает» О.М.Бандурки, «Как не пропасть без вести» і «Следующая жертва – ты: Азбука безопасности» Ю.П.Дубягина, «Защити себя сам» (колективна праця) та інші [5]. Публікуються іноземні праці, наприклад, книга Е.Бескінда «Энциклопедия личной безопасности», практичні посібники «Криминальная полиция советует, как не стать жертвой преступления», «Practical ways to crack crime: The family guide» тощо [6]. Вони адаптовані для сприйняття особами, що не мають глибоких правових знань; в них містяться рекомендації забезпечення безпеки, що носить методичний характер.

Відповідно мета постановки проблеми стосовно віктимологічної профілактики навмисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень – створення комплексної системи різнорівневих державних і громадських заходів, спрямованих на потенційну жертву, які дозволять суб'єктам цієї діяльності сприяти максимальному розкриттю і реалізації потенційних можливостей об'єктів превенції для захисту і самозахисту останніх від злочинних зазіхань.

Суб'єктами віктимологічної профілактики є органи державної влади і місцевого самоврядування; правоохоронні органи всіх рівней; організації, підприємства і установ різних форм власності, громадські організації, громадські, міжвідомчі і місцеві комісії, асоціації та фонди. Вони пов'язані єдиними цілями, а також інформаційними, координаційними, правовими зв'язками [7, с.86]. На наш погляд, до цього кола необхідно віднести родину і окремих громадян. Може збігатися суб'єкт віктимологічної профілактики і об'єкт віктимологічної профілактики, коли під інформаційним впливом, забезпеченим державою, правоохоронними органами та ін., громадянин особисто турбується про свою безпеку.

Загальна (загальносоціальна) профілактика включає до себе діяльність держави, суспільства, їх інститутів, спрямовану на розв'язання протиріч у сфері економіки, соціального життя, у духовній сфері тощо. Вона дозволяє підвищити життєвий рівень населення, зумовити гуманізацію людських взаємовідносин [8, с.88; 9, с.138], що нейтралізує деякі віктимні ситуації. Об'єктом віктимологічної профілактики на загальносоціальному рівні виступають всі мешканці країни як потенційні жертви злочинів (незалежно від індивідуального ступеня віктимності).

Це потребує розробки та вдосконалення законів, створення нових державних і недержавних структур, соціальних служб, фондів допомоги, реабілітаційних центрів та інших закладів захисту жертв злочинів, підготовка спеціальних кадрів для такої роботи [7, с.85]. Розвиток житлових і соціальних програм серед всього спектру надбань сприятиме попередженню насильства в сім'ї, зниженню загрози маргіналізації і т.п. Зайнятість населення зменшує соціальну напругу у суспільстві. Особливу роль відіграє працевлаштування жінок. Покращання матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів підвищує ефективність дотримання правил безпеки. Певною мірою загальна профілактика визначає наявність соціальних і матеріально-фінансових умов для вживання спеціально-кримінологічних заходів, переводить їх у реальну площину.

Віктимологічна профілактика на спеціально-кримінологічному рівні пов'язана із здійсненням різноманітних заходів у конкретних соціальних групах, де намічаються конфліктні ситуації та негативні явища. Таким чином, об'єктом віктимологічної профілактики вбивств і тяжких тілесних ушкоджень на спеціальному рівні є окремі групи підвищеної віктимності, або віктимні групи (як безробітні, «бомжі», наркомани, повії, алкоголіки, так і пов'язані з професійним ризиком – мільйонери, інкасатори, водії таксі, з психофізичними особливостями особи – неповнолітні, старі тощо). Вона проводиться по відношенню до значної кількості осіб; виявляється у встановленні та нейтралізації чинників, що ведуть до підвищення віктимності, а також тих умов, при яких вона може реалізуватися. Зміна практики поведінки з потерпілими сприяє запобіганню віктимного рецидиву.

Д.В.Ривман приділяє увагу тому, що «загальна віктимологічна профілактика злочинів проти життя і здоров'я має обов'язково включати заходи, орієнтовані на такі, як правило, «невинні» віктимологічні групи, як неповнолітні; літні жінки; особи, професійні обов'язки яких пов'язані з ризиком для життя; такі «винні» групи, як домашні деспоти; квартирні скандалісти; просто хулігани; а також інші особи, поведінка яких може носити аморальний, протиправний і одночасно небезпечний для них характер, і т.д.» [2, с.266]. На наш погляд, мова йде саме про спеціально-кримінологічний рівень віктимологічної профілактики. Дійсно, необхідно виробляти у дітей, підлітків, літніх – категорії, яка відзначається меншою фізичною силою, психологічною сталістю та іншими рисами, що підвищують віктимність – критичність, передбачливість; створювати умови для їх захисту. Від працівників правоохоронних органів слід вимагати суворого дотримання алгоритмів особистої безпеки, у т.ч. використання спеціальних засобів захисту. Категорії осіб, що своєю поведінкою провокують насилля, яке загрожує життю і здоров'ю, наприклад, члени неблагополучних родин, жінки, що займаються проституцією, маргінальні елементи, підлягають виявленню, обліку з наступним превентивним впливом.

Правова пропаганда, професійне навчання, матеріально-технічне забезпечення, у т.ч. засобами захисту, віктимних груп становить, на думку Д.В.Ривмана, блок пов'язаний з активізацією захисних можливостей і вихованням, а організація ППСМ, обладнання охранным сигналізацією, освітлення територій тощо складає блок забезпечення безпеки «зовні» [2, с.267].

Особливого значення набуває вдосконалення заходів правового та громадського впливу, що можуть вживатися до антисоціальних груп – «бомжів», повії, алкоголіків, наркоманів; направлення останніх на лікування.

Аналіз преси і статистичних відомостей, які не відбивають латентний шар злочинів, дозволяє зробити висновок, що повії часто стають жертвами вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, побойв, катувань та інших агресивних злочинів. Основне завдання в плані віктимологічної профілактики щодо вказаної категорії осіб стосується такого впливу на них, яке примусить їх відмовитися від ремесла, ганебного та небезпечного для їх життя і здоров'я. Як вважають співробітники підрозділів карного розшуку, ч.1 ст.303 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за систематичне

заняття проституцією, фактично «не працює» з причини кримінально-процесуальних труднощів доказування. Така протидія обмежується, як правило, малоефективною адміністративною преюдицією. Сплата штрафу взагалі не становить особливих труднощів для повій. З розширенням в Україні прав людини повій не ставляться на облік у вендиспансерах, не підлягають обов'язковому медичному огляду. Таким чином, повія у разі затримання співробітниками міліції короткочасно відчуває негативні емоції, а державний і громадський контроль і вплив носять дуже поверховий характер, що не заважає повіям продовжувати займатися протиправною діяльністю. Сприяття реальному і ефективному впливу може вдосконалення правової бази, яке, з одного боку, легалізує зайняття проституцією, а з іншого, посилить кримінальну відповідальність за нелегітимну проституцію, дозволить здійснювати соціальний і медичний вплив на повій. Ця проблема носить дискусійний характер, але при всій своїй аморальності проституція – явище, що існувало і існуватиме, але його можна регламентувати, що дозволить отримати державою доход, забезпечити безпеку повій і верологічне здоров'я їх клієнтів.

Особи без визначеного місця проживання також нерідко стають жертвами жорстокості і тяжких злочинів. Не всі з них не мають потенціалу змінити свій спосіб життя, на що вказує згода деяких з них працювати у громадян за притулок і їжу. Навіть враховуючи економічні труднощі, у депресивних селах і містах з порушеною економічною інфраструктурою, де залишаються безхазяйні житла, можна організувати так названі «комуни» для таких «бомжів» з метою їх улаштування з обов'язковим залученням до праці, хоча б по забезпеченню діяльності «комуни» і її, нехай і натурально-го, господарства.

Віктимологічна профілактика вбивств і тяжких тілесних ушкоджень на спеціально-кримінологічному рівні включає правову пропаганду, нерідко – за допомогою засобів масової інформації – спрямовану на інформованість членів суспільства про динаміку вчинення навмисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, особливо у випадку серійних вбивств, про ситуації та поведінкові «помилки» потерпілих, що полегшили скоєння таких тяжких злочинів, про можливі шляхи виходу з екстремальних ситуацій. Наприклад, засновником газети «Кримінал-експрес» є УМВС України в Донецькій області. У цьому виданні публікується не тільки кримінальна хроніка та робиться її аналіз, наближений до масового розуміння, але й друкується цикл матеріалів «Розпізнай злочинця», підготовлений начальником УМВС області [10].

Необхідно проводити роз'яснювальну роботу щодо правил необхідної оборони та крайньої необхідності. Людина повинна мати повне уявлення про своє право на самозахист від злочинних зазіхань.

Прищеплювання навичок розв'язання конфліктів за допомогою різних методів спрямоване на психологічну підготовку широких кіл громадськості до виходу з віктимних ситуацій. Важливе навчання певних груп осіб правилам поведінки, що сприяє їх захисту від злочинців. Школярі і студенти вивчають курс забезпечення життєдіяльності, але, як показує опитування,

ефективність таких занять досить низка, бо не завжди викладачі мають реальні корисні знання, володіють практичними навичками.

У правоохоронних органах розроблені спеціальні нормативні документи та методичні рекомендації по забезпеченню особистої безпеки співробітників, проводяться заняття (але частіше теоретичні, рідше – з моделюванням ситуацій на відміну від систематичного армійського тренування на «макеті»), приймаються заліки, а статистика поранень і загибелі працівників продовжує свідчити про формальний підхід до цього життєво важливого процесу. Це не може забезпечити корегування соціально-рольового статусу членів груп, віктимних за фахом.

У межах віктимологічної профілактики вбивств і ТТУ помітне місце посідають заходи по активізації населення, спрямовані на стимулювання виявлення небезпечних осіб та ситуацій і повідомлення про них в міліцію (робота О.В.Бакаєва «Залучення населення до охорони громадського порядку та профілактики правопорушень» [11] та інші відбивають відповідний науковий і практичний досвід).

Не можна недооцінювати пропагування придбання і використання засобів технічного захисту особи і житла (газової зброї, сигналізації житла). Не можна недооцінювати правила перепускного режиму до службових приміщень, що в якійсь мірі обмежує зловмисників. Все це зможе нейтралізувати віктимні ситуації.

У розвинутих країнах реалізуються методики поширення знань про ступінь ризику стати жертвою злочину. Наприклад, у Фінляндії розроблено «соціальний показник особистої безпеки», який включає елементи: схильність до ризику (особливо по ТТУ); загроза, що усвідомлюється (страх за особисту безпеку). В Японії визначаються критерії необхідного рівня безпеки громадян, що враховується у плануванні діяльності поліції [12, с.11–12].

В Україні, на жаль, практично у зародковому стані знаходиться навіть організація роботи з потерпілими, яка фактично зводиться до кримінально-процесуальних питань без урахування кримінологічних потреб сьогодення. Рівень і зміст обліку потерпілих не забезпечує розгорнутої статистики та відповідного аналізу та прогнозування віктимного рецидиву. Віктимологічна профілактика взагалі проводиться вельми поверхово і за суттю відповідає більш аматорській якості навіть у виконанні тих, хто її повинен здійснювати за професійною діяльністю. Як показало інтерв'ювання практичних працівників правоохоронних органів – органів, що посідають особливе місце у системі суб'єктів віктимологічної превенції, загальну уяву про існування віктимології мають лише фахівці з вищою юридичною освітою, але навіть вони, не кажучи про решту, не обізнані у можливостях практичного та методично обґрунтованого застосування її теорій. Фактично співробітники правоохоронної сфери обмежуються усним попередженням осіб, що відрізняються поведінкою, яку б кримінологи назвали віктимною (повій; легковажних дівчат, особливо у провокативному одязі, сімейних дебоширів і членів їх родин та ін.), або перебувають у небезпечних місяцях, про можливість вчинення у їх відношенні тяжких злочинів, проводять бесіди виховного характеру, рідше – публічні лекції.

У роботі суб'єктів віктимологічної профілактики потрібна розробка сучасних і зручних у використанні методик з виявлення осіб з підвищеною віктимністю, наукового обґрунтованих методик її ефективного проведення на принципах законності, гуманізму, комплексності, реальності та інших.

У цих та інших випадках особливого значення набуває індивідуальна віктимологічна профілактика. Вона орієнтована на виявлення конкретних осіб, персональні якості, спосіб життя та поведінка яких підвищує ризик стати жертвою вбивства і ТТУ; відповідний облік; наукове прогнозування ризику стати жертвою злочину встановленого фігуранта превенції і планування на цій основі конкретних заходів. Така профілактика спрямована на вивчення та нейтралізацію віктимогенних властивостей вказаних осіб; на активізацію їх внутрішнього потенціалу – фізичного і психічного, забезпечення їх безпеки з метою недопущення віктимізації, у т.ч. повторної, з дотриманням прав жертв злочинів. Стратегія і тактика такої роботи носить диференційований характер, з урахуванням індивідуальних особливостей та типізації віктимної поведінки. Важливе пряме спостереження за особами, поведінка та особистісні якості яких роблять їх уразливими для агресивних злочинців; своєчасне припинення віктимогенних ситуацій, у чому свою роль повинні відігравати не тільки правоохоронні органи, але й громадськість.

Вплив на особистість та поведінкові реакції можливих і реальних жертв здійснюється щодо всіх типів віктимної поведінки: негативної, позитивної і нейтральної з усіма їх різновидами. Психологічне корегування йде по шляху розвитку позитивних рис і зменшенню негативних.

Так, стосовно до осіб з негативною поведінкою необхідно вживати заходів, що дозволять усунути або мінімізувати шкідливі риси, у тому числі під натиском розвитку позитивних якостей і цінностей. Головним завданням впливу соціального оточення щодо агресивних жертв стає пом'якшення і ліквідація агресивності та деструктивності, формування стримуючих установок і нормальних моделей поведінки, у т.ч. шляхом переконання. У жертв з провокуючою поведінкою потрібно зменшувати їх індивідуальну віктимність з огляду на вади характеру (легковажність, аморальність, надокучливість та ін.) сформовані життєві установки (дезорганізованість люмпенізованих шарів суспільства, схильність до подружніх зрад або безладних статевих контактів і т.п.), ціннісні орієнтації, що представляє собою значні труднощі. Що стосується активних жертв, перш за все треба коректувати умови, що викликають нездорову активність жертви (прохання на вбивство як компенсація почуття вини, сорому; прохання військовослужбовця допомогти йому у самокаліцтві як відповідь на нестатутні відносини, визнання фізичної та психологічної неготовності до виконання військового обов'язку). Тому необхідно провести заходи адекватного психотерапевтичного навантаження по змінюванню ставлення до ситуації, що виступає подразником.

Формування обачливості корисно для всіх, особливо – для некритичних жертв, незалежно від того, позитивна чи негативна в них поведінка. Вони мають навчитися диференціювати віктимні ситуації, позбавитися самопевненості.

У жертв з позитивною поведінкою, перш за все – ініціативних (співробітників правоохоронної сфери, інкасаторів та ін.) за ознакою соціально-рольового статусу, безумовно, необхідно виробляти добрі ділові якості – сміливість, рішучість, уважливість, швидкість психосоматичних реакцій, стійкість до фізичних і психічних навантажень, аналітичність мислення, вміння обирати найбільш оптимальні шляхи вирішення проблем, у т.ч. в екстремальних ситуаціях тощо. Все це необхідно враховувати при професійному відборі. Аналогічні якості, особливо сміливість, рішучість та адекватне розпізнавання віктимної ситуації, слід виховувати і у жертв з пасивною або нейтральною поведінкою. Незалежно від типу поведінки, корисним є формування гнучкості мислення і поведінки з подальшим вмінням виходу з кризових і конфліктних ситуацій.

Сучасні психотехнології (наприклад, нейролінгвістичне програмування, трансактний аналіз, сімейна терапія [13]) реально допомагають корегувати поведінку, але сьогодні вони мало затребувані та невідомі широкому колу.

Ефект дають виховно-застережливі заходи (індивідуальні бесіди, психотренінг безконфліктного спілкування, схилення до лікування алкоголізму, психічних аномалій, прищеплення навичок поведінки у конфліктно-криміногенних ситуаціях та ін.), а якщо особа не піддається виховному впливу, доцільним буде вжити до неї примусові заходи: направлення на примусове лікування від психічних розладів агресивних або пасивних жертв, накладення адміністративних стягнень за вчинення різного роду побутових правопорушень на агресивних або аморально-провокуючих жертв, притягнення їх до кримінальної відповідальності за діяння, що не становлять підвищеної небезпеки, тощо [4, с.205–206]. Стосовно алкоголіків, наркоманів, осіб з психічними відхиленнями, які нерідко відрізняються негативною віктимною поведінкою, бажано використовувати примусове лікування, що дає не тільки оздоровлюючий ефект, але й їх тимчасове відчуження від середовища, де актуалізується їх віктимність.

Стосовно осіб, які вчиняють акти сімейного насильства, внаслідок чого стають жертвою власних деструктивно-насильницьких дій, окрім зазначених, необхідно вжити заходи, спрямовані на попередження насильства в сім'ї (винесення офіційного попередження про неприпустимість зазначених дій, постановка на профілактичний облік, винесення захисного припису). У розвиток Закону України від 15 листопада 2001 № 2789-III «Про попередження насильства в сім'ї» [14] необхідно розробити державну програму по наданню психологічної допомоги жертвам домашнього насильства, що дозволить профілакувати їх вбивства і нанесення їм тяжких тілесних ушкоджень.

О.Литвак пропонує впровадити інститут мирових суддів, які б могли без паперової тяганини вирішувати «дрібні» справи про захист від агресії, усувати конфліктні ситуації, що виникають у родинах, між сусідами, своєчасно реагувати на погрози вбивством та побої [15, с.74].

Важливо ізолювати (хоча б тимчасово) вороже налаштованих осіб, щоб забезпечити певне обмеження ескалації конфліктних взаємин з агресивною

чи провокуючою жертвою, щоб захистити від одностороннього насильства пасивну жертву, щоб відокремити активну жертву від її протиправного «помічника». Це може бути адміністративний арешт за систематичні правопорушення у сімейно-побутовій сфері, розірвання шлюбу, тимчасове проживання у різних місцях, примусовий обмін житла, виселення за неможливістю сумісного проживання; вилучення з родини з урахуванням соціально-рольового стану потенційної пасивної жертви вбивства або тілесних ушкоджень і наступне улаштування на законній підставі не здатних на опір – постійно чи тимчасово – в спеціальні установи. В деяких випадках виникає питання про позбавлення у судовому порядку батьківських прав і направлення неповнолітнього до інтернату, передачу іншим родичам, що ускладнює вжиття таких заходів на практиці.

Під час бесід з працівниками міліції на прикладах повинні роз'яснюватися норми кримінального законодавства (про необхідну оборону, про те, що негативні дії потерпілого можуть бути визнані обставинами, які пом'якшують покарання злочинця та ін). Профілактичний вплив дає моделювання конкретних життєвих ситуацій, які, зазвичай, передують протиправному посяганню; відпрацювання навичок правомірної поведінки з усунення злочинної провокації.

Потрібний нагляд з боку родичів, медиків, міліції, інших інстанцій за агресивними і активними жертвами, а також за матерями-одиначками, новонароджені яких можуть стати пасивною жертвою вбивства. Без медичної кваліфікованої допомоги не можна пом'якшити некритичність потенційних жертв злочинів, що мають психічні розлади.

Стосовно ініціативних жертв, професійна діяльність яких пов'язана з ризиком для життя або виникненням конфліктних ситуацій (працівники органів державної влади різних її гілок, інкасатори тощо) найважливішого звучання набувають заходи навчання, у т.ч. тренінги самооборони, корисні для всіх. Ст.15-1 Закону України «Про міліцію» встановлює гарантії безпеки озброєного працівника міліції [16].

Для нейтралізації віктимних ситуацій і для ініціативних жертв велике значення мають технічні пристрої (сигналізація, засоби захисту і самозахисту, засоби зв'язку, відділення кабіни водія від салону автомашини тощо). Актуальне питання про придбання зброї для самозахисту населення.

Отже, підвищенню ефективності віктимологічної профілактики вбивств і тяжких тілесних ушкоджень сприятимуть наступні заходи:

1. Вдосконалення законодавства: щодо обігу зброї; стосовно антисоціальних груп (лібералізація правової бази щодо проституції з одночасним посиленням відповідальності за зайняття нелегальною проституцією, встановленням обов'язкового обстеження); спрощення процедур, у т.ч. судових, з вилучення потенційних жертв з мікросередовища); створення державних програм по наданню допомоги жертвам злочинів і жертвам домашнього насильства та інше.

2. Введення інституту «мирових» судів.

3. Створення притулків (комун) для осіб без визначеного місця проживання.

4. Розробка і впровадження у практичну правоохоронну діяльність методик встановлення віктимності, роботи з потенційними жертвами і їх обліку. Введення у штатну структуру міліції співробітників психологічної служби, що спеціалізуюватимуться на роботі з можливими і реальними жертвами злочинів.

5. Організація розгалуженої мережі психотренінгів і курсів самооборони, фінансово доступних пересічному громадянину.

6. Пільгове оподаткування та економічне стимулювання фізичних і юридичних осіб, які сприяють діяльності центрів допомоги жертвам злочинів, психотренінгів, курсів самозахисту.

7. Створення громадських організацій і товариств (батьків, мешканців мікрорайонів та ін.) для охорони громадського порядку і профілактики злочинів.

Список літератури: 1. Криминология / Под ред. В.В.Орехова. Спб., 1992. 2. Ривман Д.В. Криминальная виктимология.СПб., 2002. 3. Рыбальская В.Я. О виктимологическом направлении профилактики преступности несовершеннолетних // Виктимология и профилактика правонарушений / Дагель П.С., Сомин В.Н., Турчин Д.А., Шиканов В.И. Иркутск, 1979; Готлиб Р.М., Романова Л.И. Виктимологические аспекты профилактики преступлений против личности// Виктимология и профилактика правонарушений. Иркутск,1979; Косенко С.С. Віктимологічна профілактика ставевих злочинів щодо неповнолітніх: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. К, 2004; Мойсюк О. Віктимологічна профілактика порушень правил безпеки дорожнього руху // Право України, 1999. №3; Веселуха В. Значення віктимологічної профілактики в системі запобігання злочинності // Право України.1999. № 10. 4. Головкін Б.М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Харків, 2004. 5. Бандурка А.М. Генерал милиции советует и предупреждает. Харків, 1998; Дубягин Ю.П. Как не пропасть без вести.СПб.,1996; Дубягин Ю.П. Следующая жертва – ты: Азбука безопасности.М.,1995; Защити себя сам / В.А.Козарь, И.Н.Кременев, В.В.Макаров и др.Калининград, 2001. 6. Бэскинд Э. Энциклопедия личной безопасности.М.,1995; Криминальная полиция советует, как не стать жертвой преступления / Сост. Ковальский В.С. К., 1992; Practical ways to crack crime: The family guide. London, 1991. 7. Организация деятельности органов внутренних дел по предупреждению преступлений / Под ред. В.Д.Малкова, А.Ф.Токарева. М., 2000. 8. Криминология / Под ред. В.Н.Бурлакова, Н.М.Кропачева. СПб., 2003. 9. Зелинский А.Ф. Криминология. Х., 1996. 10. Малышев В. Распознай преступника // Криминал-Экспресс. 2003. №28-52; 2004, №1-17. 11. Бакаев О.В. Залучення населення до охорони громадського порядку та профілактики правопорушень. К., 2001. 12. Алексеев А.И., Васильев Ю.В., Смирнов Г.Г. Как защитить себя от преступления. М.,1990. 13. Макдональд В. Руководство по субмодальностям. Воронеж, 1994; Харрис Т.А. Я о'кеу, – Вы о'кеу. Красноярск, 1993; Каппони В., Новак Т. Сам себе психолог.Спб., 1994; Берн Э. Трансакционный анализ и психотерапия.СПб., 1994; Бэндлер Р., Гриндер Д., Сатир В. Семейная терапия. Воронеж, 1991. 14. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 № 2789-III // Офіційний вісник України. 2001. № 51. Ст.2258. 15. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. К., 1997. 16. Про міліцію: Закон України від 20.12.1991 // Відомості Верховної Ради України, 1991, № 4. Ст.20.

Надійшла до редколегії 15.12.04